

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN VIZIUNEA SAȘILOR TRANSILVĂNENI. ÎNCERCARE DE SINTEZĂ

Florin Pintescu

Prezentul articol oferă cititorului o analiză succintă a principalelor tipuri de informații relative la români păstrate în cronicile medievale săsești, circumscrisă din punct de vedere cronologic secolelor XV-XVII iar din punct de vedere geografic spațiului românesc nord-danubian. În prima parte a articolului vor fi prezentate ideile unor cronicari sași reprezentativi cu privire la romanitatea românilor, partea a doua va fi consacrată unei încercări de sintetizare a opiniilor exprimate în cronicistica săsească cu privire la modul de viață, obiceiurile, psihologia și cultura românilor iar în ultima parte va fi întreprinsă o încercare de comparație a trăsăturilor caracteristice ale istoriografiei săsești și românești din perioada istorică analizată.

Preocuparea față de români a fost o constantă generală a istoriografiei săsești începând cu secolul al XV-lea. Conform opiniei autorizate a lui Adolf Armbruster, „fenomenul românesc devine ... factorul și elementul principal din întreaga istoriografie săsească în laturile ei oarecum externe, adică în cele care se situează dincolo de interesul strict săsesc”¹. Conviețuirea zilnică a sașilor cu românii a condus la descoperirea romanității românilor prin intermediul limbii acestora. În perioada în care latina medievală era folosită de păturile culte săsești, asocierea limbii române cu cea latină apărea ca ceva firesc. De altminteri, specialiștii consideră că în epoca medievală, numărul sașilor ce cunoșteau limba română îl depășea cu mult pe cel al românilor ce cunoșteau limba germană². Aceste fapte, coroborate cu instrucția și tradiția culturală mult mai aprofundate la sași decât la români, explică de ce însemnările medievale ale sașilor despre români depășesc în chip zdrobitor considerațiile fixate în scris ale românilor despre sași.

Influențați de idealurile renașcentiste de reconsiderare a valorilor culturale ale antichității, învățații sași au fost preocupați de problema originii etnice a românilor, așa cum demonstrează diversele lor opere întocmite în veacurile XV-XVII. În cele ce urmează, vom analiza câteva exemple ilustrative în acest sens.

Primele însemnări despre originea romană a românilor transilvăneni apar în opera „părintelui istoriografiei săsești”³, Johannes Lebel (cca. 1490-1566), preot în localitatea Tâlmaci de lângă Sibiu, în care a introdus confesiunea luterană. În opera sa intitulată *De oppido Thalmus*, scrisă într-o primă redactare în 1542 iar în redactarea finală în 1559, el afirmă că românii sunt urmașii coloniștilor italieni aduși în Dacia de împăratul Traian. Lebel încearcă să explice etimologia cuvântului *valachus* care, în opinia sa, însemna „italian roman”. Prelatul sas considera că acest etnicon nu era niciodată folosit de către români care nu se denuneau pe ei înșiși decât *Romuini*. În încheierea considerațiilor sale, Lebel arăta că limba vorbită de către valahii din Transilvania este „limba romană”⁴.

Secretarul regelui Ferdinand, sibianul Georg Reicherstorffer (cca. 1495 – după 1554), este primul istoric sas ce surprinde mai amănunțit romanitatea, continuitatea și unitatea tuturor românilor, „pe care le argumentează istoric, lingvistic, politic, economic, geografic și etnografic”⁵. Reicherstorffer este autorul a două descrieri (*Chorographii*) ale Moldovei (1541) și Transilvaniei (1550). Aceste opere conțin puține observații personale relative la latinitatea și continuitatea elementului românesc din Moldova și Transilvania. Autorul sibian urmează sugestia umanistului italian Enea Silvio Piccolomini în ceea ce privește derivarea etniconului *vlachus* din cel al generalului roman Flaccus, adăugând însă observația conform căreia etniconul *valachus* își are originea în „limba sarmaților” (slavilor)⁶. Reicherstorffer conchide „că seminția originară a acestei națiuni (a românilor, nota ns.) a plecat din Italia arată clar limba <lor>, numele se pare că l-au primit de la sarmați (cu care sunt pe alocuri în hotar), și această provincie pe care o locuiesc <e numită> Flaccia de la un oarecare cetățean roman Flaccus, sub conducerea

căruia a fost adusă colonia pentru apărarea Moesiilor împotriva dacilor ... dar după cum se întâmplă, într-un șir mai lung de ani, care nu lasă nimica neatins, au început să spună Valachia în loc de Flaccia, și Valahi în loc de Flacci...”⁷.

Reicherstorffer este primul învățat sas care, susținând teza romanității românilor invocă datinile și obiceiurile acestora apropiate, în concepția sa, foarte mult de cele ale vechilor romani. În *Chorographia* Moldovei, el arată că („...vorbirea romană mai dăinuiește încă la acest neam, dar atât de alterată întru toate, încât abia ar mai putea fi înțeleasă de un roman. Așadar, românii sunt o seminție italică ce se trage, după cum zic ei, din vechii romani ... Așadar poporul moldovean cu un port aproape întocmai ca al străbunilor săi purcede după datina și rânduiala <acestora> ...”⁸.

Gaspar Helth (Heltai Gáspár) a fost un umanist sas ce s-a stabilit la Cluj și, cu timpul, s-a maghiarizat⁹. Cu toate că nu scria bine ungurește, operele sale au fost scrise în limba maghiară. În cazul de față ne interesează *Magyar Krónika*, apărută la Cluj în anul 1575. În cadrul acestei opere care ne oferă o descriere generală a Transilvaniei, Gaspar Helth arată că înainte de venirea goților și hunilor provincia a fost locuită de romani „de la care au rămas valahii (*az Oláhok*) în păduri și în munți și care se numesc ei înșiși români (*Románusok*)”¹⁰.

Leonhard Uncius, devenit poetul curții regelui polon Ștefan Báthory, este un umanist sas despre care posedăm foarte puține date biografice. Știm că a studiat la Padova ajutat de acest principe al Transilvaniei, devenit ulterior rege al Poloniei, iar ultimii ani ai vieții sale și i-a petrecut la Orăștie¹¹. În opera sa intitulată *Poematvm libri septem de Rebus Vngaricis*, Uncius descrie Moldova, Muntenia și Transilvania, pentru care folosește termenul generic de Dacia. Autorul insistă asupra originii romane a românilor și conchide că părinții lui Iancu de Hunedoara au fost romani, „popor născut din daci (geți) și romani”¹². Totodată, el întărește ideea originii romane a românilor din Transilvania arătând că în această provincie se găsesc numeroase „pietre sculptate” cu „inscripții vechi”¹³.

Prelatul medieșan Christian Schesaeus (cca. 1535-1585) este considerat de către specialiști ca fiind unul dintre cei mai însemnați umaniști din sud-estul Europei. Poemul său istoriografic în XII cânturi (cărți) intitulat *Ruinae Pannonicae* conține referiri interesante despre românii din Transilvania. Cânturile I-IV și IX-XI ale acestei opere au fost editate la Wittenberg în 1571, iar copiile cânturilor V-VIII și XII au fost descoperite de către Adolf Armbruster în arhivele Bisericii Negre din Brașov¹⁴. În versurile 326-334 din primul cânt, autorul oferă o descriere interesantă a românilor transilvăneni, pe care o vom reda în cele ce urmează:

„Turmele’și paște pe câmpuri întinse valahul nemernic,
Barbar, ce plin de cruzime viața-și trăiește sălbatic,
Înveșmântat în sarici de piele de capră flocoasă,
Deosebit de poporul din jur și prin trai, și prin lege.
Fără să-i pese de Crivăț și nici de-ale iernilor geruri,
El se hrănește cu lapte și caș, cu mălae făcute
Dintr’o făină de mei, ce e coaptă în spuza fierbinte,
Iar cu cruda slănină foalele-i place să-și umple”¹⁵.

Sibianul Johann Tröster (mort pe la 1670) prezintă în lucrarea sa, *Das Alt- und Neu-Teutsche Dacia* apărută la Nürnberg în 1666, aprecieri foarte cuprinzătoare privind originea romană a românilor din Transilvania, Moldova și Muntenia. El combate diferite etimologii greșite relative la numele etnic al românilor, inclusiv încercarea de a-l deriva din ungureșul *Oláh*, subliniind că „etniconul românilor este mai vechi decât limba maghiară”¹⁶. Umanistul sibian prezintă vitejia, ocupațiile, moravurile, dansurile, credințele, îmbrăcămintea și limba românilor, invocându-le pe toate ca argumente în sprijinul originii lor romane¹⁷. Conform opiniei generalizate a specialiștilor, Johann Tröster este istoricul sas medieval care a adus cele mai multe argumente în favoarea dovedirii originii romane a românilor.

Johann Tröster ne oferă în opera sa inclusiv o descriere încântătoare, bucolică, a ocupațiilor agro-pastorale ale românilor. „Ei [românii] se ocupă îndeosebi cu creșterea vitelor și cu agricultura, dara cea mai mare plăcere o au în păscutul oilor, cu care, vara, pleacă în munții răcoroși; ei se alungesc în iarba mănoasă ca adevărați Tityri [aluzie la ciobanul Tityrus din

bucolicele lui Virgiliu] pe când caprele botoase și mieii dolofani pasc pe pășuni și se catără pe stânci, Corydon-ul [păstorul îndrăgostit] român cântă pe fluierul său lung de un cot și jumătate o doină pentru *Vereschoere* [=verișoara?] sau ciobănița sa, așa încât cu greu l-ar putea egala chiar și zeul Pan cu toți spiridușii săi de pădure”¹⁸.

Teoria originii romane a românilor a fost susținută în veacul al XVII-lea și de alți erudiți sași, printre care îi menționăm pe Lorenz Töppelt (Laurentius Toppeltinus, 1641-1670) din Mediaș, Mathias Miles (1639-1686), Martin Kelp, Daniel Wolf, Thomas Scharsius și Georg Haner (1672-1740).

Cronicarii (istoricii) sași nu au fost preocupați doar de elucidarea originii etnice a vecinilor lor români, ci și de situația economică, religia, structura socială sau aspectele cotidiene din viața acestora, ca și de evenimentele politico-militare din istoria românilor moldoveni sau munteni. Demn de remarcat este faptul că scriitorii sași conștientizau interdependența politică și economică dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova¹⁹.

Bogata cronică săsească ne oferă informații interesante mai ales cu privire la românii ce locuiau în vecinătatea orașelor Sibiu și Brașov. Românii din aceste zone sunt arătați ca posedând foarte multe animale iar cei din Șcheii Brașovului sunt descriși ca fiind bogați și angajați în activități comerciale. Unii dintre ei îi însoțeau pe tinerii studenți sași din Brașov și Sibiu la universitățile germane, în special la cea din Leipzig, împrumutându-le bani și ducându-le corespondența către părinții lor²⁰. Aceste împrejurări vor facilita cu siguranță prosperitatea lor comercială din veacurile XVII-XVIII. Cronicarii sași îi descriu pe români ca fiind păstori, apiculitori, rotari, coșari, servitori, bucătari, pescari, negustori de pește sau căruțași²¹.

În scrierile autorilor sași apare ideea că românii sunt singurul popor de origine latină și de religie ortodoxă. Acești autori descriu – uneori cu amănunte – deosebiriile dintre ortodoxia română și confesiunile romano-catolică sau protestantă, organizarea bisericii române, monahismul românesc, tradiții și superstiții populare etc. Georg Recherstorffer și Johaness Honterus inaugurează în cronică săsească tradiția conform căreia apostolul Pavel și-ar fi extins activitatea la nord de Dunăre, creștinându-i pe români. Georg Kraus merge până acolo cu sprijinirea acestei credințe încât pretinde că, în timpul unei călătorii la Curtea de Argeș ar fi văzut el însuși scrierile apostolului Pavel păstrate acolo. Totodată, acest cronicar consemnează și o zicală populară din Transilvania menită, în viziunea sa, să întărească ideea că apostolul Pavel i-a creștinat într-adevăr pe români: „i-a lăsat ca Sf. Pavel pe valahi”²².

Există o serie de opere istorice săsești care ar putea fi încadrate în categoria așa-zisei „istorii minore”. Aceste opere descriu diverse fapte cotidiene legate de nunți, petreceri, furturi, înmormântări, incendii, fenomene metereologice neobișnuite în care sunt implicați români și sași²³. Interesant ni se pare faptul că în unele din aceste lucrări sunt redată numeroase cazuri de prietenie sau colaborare dintre aceștia, dincolo de barierele etnice și confesionale²⁴. Conchidem că pe baza studiului acestor „opere minore” s-ar putea scrie numeroase studii de imagologie care să cinstească memoria celui care a fost Adolf Armbruster, expert în aceste probleme.

Cercetarea producțiilor istoriografiei săsești dezvăluie existența a două tipuri de atitudine a sașilor față de români. Unele opere, îi prezintă pe români ca fiind neciopliți, inculți, grosieri dar altele privesc cu simpatie originea lor romană, statomicia lor în apărarea credinței lor străbune. Totodată, unele personalități ale istoriei românești sunt admirate fără rezerve. Menționăm aici doar pe cronicarul Georg Kraus, destul de zgârcit în aprecieri laudative la adresa oricui, dar pentru care Radu Șerban este un „cavaler” și „viteaz neînficat”²⁵, spre deosebire de principele legiuit de atunci al Transilvaniei, Gabriel Bathory, care este prezentat în culori de loc măgulitoare. Credem că o clasificare a acestor opere în funcție de aceste tipuri de atitudine ar putea prilejui concluzii interesante.

Compararea scrierilor istorice săsești și românești din evul mediu oferă concluzii interesante. Așa cum remarcam anterior, scrierile istorice săsești medievale sunt mult mai numeroase decât cele românești. Din punct de vedere al extracției sociale a autorilor se poate constata că autorii sași nu făceau parte din clasa nobiliară, deoarece sașii nu au mai avut o nobilime proprie încă din primele decenii ale secolului XVI. În schimb, autorii principalelor cronici medievale românești făceau parte din clasa boierească. Acest fapt ar putea explica

eventual puținele referiri la viața oamenilor nenobili din cronicile moldo-muntene și contrariul acestei situații în cele săsești. De asemenea, se poate constata absența categoriei „istorie locală” în cronicile moldo-muntene, care înfățișează numai istoria generală a Moldovei sau Munteniei. Cronistica medievală săsească conține atât opere de interes local, cât și de interes general.

Se poate constata că nu există nici un cronicar moldo-muntean care să fi consacrat o operă specială istoriei sașilor transilvăneni, în vreme ce brașoveanul Johann Filstich (1684-1743) a fost singurul istoric sas care a compus o operă consacrată exclusiv românilor din Muntenia, a tradus principalele cronici existente în această țară și le-a utilizat în scrierile sale. Cronicarii moldo-munteni i-au pomenit doar accidental pe sași în scrierile lor, același lucru fiind valabil și în cazul principalilor autori transilvăneni din perioada analizată, Nicolaus Olahus (1493-1568) și Vasile, protopopul din Șcheii Brașovului (cca. 1590-1659). În opoziție cu această situație, „nu există de fapt nici o producție istoriografică săsească din evul mediu în care să nu apară și românii...”²⁶.

În plan istoriografic, învățații sași au susținut mai întâi decât cei români teoria originii romane a poporului român. Acest fapt se explică printr-un enorm decalaj cultural între sașii ce trăiau ancorați în valorile culturii și civilizației europene și românii care nu reușiseră să ajungă decât parțial, prin reprezentanții elitei lor, la aceste valori. Istoricii sași au susținut, în general, puritatea originii romane a românilor, dar au revendicat destul de des pentru sași o origine geto-dacă. Acest fapt putea căpăta și o tentă politică, deoarece afișând această origine, istoricii sași ar fi putut revendica pentru comunitatea lor drepturi mai vechi decât românii asupra Transilvaniei lucru care, după cunoștința noastră, nu s-a întâmplat. La sfârșitul secolului XVII istoriografia săsească elimină definitiv această teză, promovând-o pe cea conformă cu adevărul istoric privind originea lor germană.

Informațiile oferite uneori de istoricii sași asupra unor evenimente din Moldova și Muntenia sunt mult mai amănunțite decât cele oferite de cronicarii români. *Cronica Transilvaniei* a lui Georg Kraus, cu referire la evenimentele din Moldova și Muntenia din vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, ca și *Încercare de istorie românească* a lui Johann Filstich reprezintă exemple care justifică această afirmație²⁷. Credem că acest fapt desemnează o atitudine mai angajată față de documentare și de actul scrierii, ca și o tradiție culturală mai evoluată la istoricii sași. De asemenea, merită a fi remarcată obiectivitatea cronicarilor (istoricilor) sași care „consemnează cazurile de ieșire din anonimat prin comiterea unor infracțiuni sau tâlhării, indiferent dacă autorii acestora erau sași sau români, își exprimă compasiunea pentru întâmplări nefericite, adesea tragice, indiferent că ele se abătuseră asupra unui român sau a unui sas, condamnă sau laudă un fapt divers indiferent dacă în centrul lui se află un român sau un sas”²⁸.

Operele istoriografice medievale ale sașilor sunt deseori izvoare istorice de primă importanță pentru istoria românilor. Din nefericire, puține dintre acestea au fost editate conform criteriilor științifice moderne și, așa cum se exprima regretatul istoric Adolf Armbruster, luate în calcul de istoriografia română consacrată evului mediu²⁹. Mai mult, acest învățat considera că istoriografia română nu a înregistrat din vremea Școlii Ardelene până în deceniul opt al secolului XX un plus de calitate în interpretarea istoriei sașilor transilvăneni³⁰.

În concluzie, credem că este necesară o reconsiderare radicală a atitudinii editorilor și istoricilor români față de producțiile istoriografiei săsești.

Das Bild der Rumänen aus Sicht der Siebenbürger Sachsen. Versuch einer Synthese

Dieser Artikel versucht eine kurze Beschreibung der wichtigsten Kategorien von Informationen, die in den mittelalterlichen Chroniken der Siebenbürger Sachsen über die Rumänen zu finden sind. Aus chronologischer Sicht fokussiert sich unsere Analyse auf den Zeitraum 15. – 17. Jahrhundert und geographisch gesehen auf die Rumänen nördlich der Donau. Im ersten Teil des Artikels werden die Ideen einiger illustrierender sächsischer Chronisten (Johannes

Lebel, Georg Reichstorffer, Gaspar Helth, Leonhard Uncius, Christian Schesaeus und Johann Tröster) über die romanische Herkunft der Rumänen präsentiert. Im zweiten Teil werden kurz die Ansichten der sächsischen Chronisten hinsichtlich des Lebens, der Sitten und Gebräuche, der Psychologie und der Kultur der Rumänen im Mittelalter aufgezählt. Im letzten Teil unserer wissenschaftlichen Abhandlung werden kurz die Hauptzüge der rumänischen und sächsischen Geschichtsschreibung im Mittelalter vorgestellt.

NOTE:

¹ Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, studiu introductiv, ediția textului și note de Adolf Armbruster, traducere Radu Constantinescu, București, 1979, p. 6.

² Adolf Schullerus, *Luthers Katechismus und Agende in romanischer Sprache*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, 44, 1921, pp. 59-61.

³ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 95.

⁴ *Ibidem*. Varianta germană a versurilor prelatului sibian este următoarea: *Als dann nach zahlreichen Schlachten Dezebal endlich besiegt war./Brachte Kaiser Trajan ins Land verstreut Italiener./Deren Sprößlinge jetzt noch im Volk der Wallachen hier leben/ ... „Vlaci” ward zu „Walachen” – rumänische Italiener./Deren Nachkommen noch die rumänische Sprache gebrauchen* (Capesius, Bernhard (editor), *Deutsche Humanisten in Siebenbürgen*, ediția a doua, București, Editura Kriterion, 1974, pp. 123 și 124.

⁵ Idem, *Dacoromano-saxonica. Cronicari români despre sași. Românii în cronistica săsească* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 47.

⁶ Idem, *Romanitatea românilor*, p. 100.

⁷ Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, Editura Științifică, 1968, p. 210.

⁸ *Ibidem*, p. 196.

⁹ B. Capesius, *Neue Forschungen über Gaspar Helth (Heltai Gáspár)*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, VIII, 1965, 2, pp. 96-97.

¹⁰ Heltai Gáspár, *Chronica az Magyarorknak dolgairol*, Claudiopoli (Cluj), 1575, p. 6. *Apud* Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 133.

¹¹ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 133 și nota 161 de la aceeași pagină.

¹² *Ibidem*, p. 134.

¹³ *Ibidem*. Opera originală: Leonardus Uncius, *Poematvm libri septem de Rebvs Vngaricis*, Cracoviae, 1579.

¹⁴ Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, p. 52.

¹⁵ Ștefan Bezdechi, *Christian Schesaeus despre Români*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj”, IV-V, 1926-1927, București, Cartea Românească, 1929, p. 449. Versurile latine ale acestei traduceri sunt următoarele: *Sordida in campis pascit iumenta Valachus./Barbara progenies, crudelis et aspera cultu./Legibus a reliquis et consuetudine vitae/Dissidet, hirsuti circumdata pellibus hirci./Non fera flabra Noti timet hibernasque pruinas./Lactee t caseolis vivit, einere inque calenti/Ex milii coctis nutritur farre placentis/Et crudo gaudet distindere viscera lardo* (*Ibidem*).

¹⁶ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor*, p. 196.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 196-197.

¹⁸ Idem, *Dacoromano-saxonica*, pp. 116-117. Textul german al acestei descrieri poetice arată astfel: *Die Wallachen sind fast alle Vieh-Hirten und Ackersleute, doch haben sie an den Schafen den meisten Lust, mit denen begeben sie sich im Sommer in das kühle Gebirg, wie die Afri armentarii mit aller ihrer Haab und Gut, da sie als die sichere Tityri ausgestreckt zu sehen können, wie die breimaesichte Ziegen, und die fette Laemmer an den heckichten Klippen hangen, da unterdessen der Wallachische Corydon auf seiner wol anderthalb Elen langen Floethen, ein Liedlein von seiner Vereschoare oder Schaeferin aufmachet, dass es wol Pan mit allen seinen Waldgoettern nachzumachen schwer fallen sollte* (Andrei Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom VII, Memoriul 6, București, 1927, p. 19, nota 2.

¹⁹ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 7.

²⁰ Vezi aceste informații în Adolf Armbruster, *The Portrayal of the Transylvanian Romanian in Saxon Historical Writings between the Fifteenth and the Eighteenth Centuries*, în László Péter (Editor), *Historians and the History of Transylvania*, Columbia University Press, New York, 1992, p. 106.

²¹ *Ibidem*.

²² Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, traducere și studiu introductiv de G. Duzinchevici și E. Reus Mârza, București, Editura Academiei, 1965, p. 11.

²³ Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, pp. 381-420, *passim*.

²⁴ *Ibidem*, pp. 331-346, *passim*.

²⁵ Georg Kraus, *op. cit.*, pp. 12-13.

²⁶ Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, p. 14.

²⁷ Georg Kraus, *op. cit.*, Introducere, p. XXI; Johan Filstich, *op. cit.*, pp. 17-18, *passim*.

²⁸ Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, p. 410.

²⁹ *Ibidem*, pp. 38 și 422. Concluzia acestui istoric se păstrează din nefericire aproape integral până în zilele noastre. A se consulta în acest sens capitolele ce conțin referiri la evul mediu din volumele VI-IX din *Bibliografia istorică a României*, București, Editura Academiei (1985, 1990, 1996) și Cluj-Napoca (2000).

³⁰ *Ibidem*, p. 30 și nota 69. „Istoricii Școlii Ardelene s-au ocupat de fenomenul săsesc din peisajul etnic, politic, religios și social al Transilvaniei cum nu se mai ocupase nici un istoric român până la ei și cum nu s-a mai ocupat nici un istoric român de după ei până în zilele noastre! Afirmția, la prima vedere hazardată și șocantă, este argumentată de exemplu de notele explicative date de editorii din zilele noastre ale operelor istoriografice ale Școlii Ardelene, unde nu de puține ori aflăm „noutăți” și teorii despre sași pe care un istoric al Școlii Ardelene nu le-ar fi exprimat niciodată. Istoricii Școlii Ardelene se bazau pe documente, pe când autorii acestor note pe o anume tradiție orală sau pe explicări simpliste, de genul acelei afirmații, după care sașii au emigrat din Saxonia (!), ea fiind argumentată de denumirea sașilor”.